

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.6.15>

PROBLEM SPÓJNOŚCI EUROPEJSKIEJ: DYSKURS POLITYCZNY

Nataliia Dovgan

doktor nauk psychologicznych,

kierownik pracowni psychologii stosunków polityczno-prawnych

Institut Psychologii Społecznej i Politycznej Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-6150-5211

1511ndovgan@gmail.com

Adnotacja. W artykule zbadano sposoby jednoczenia państw europejskich. Po pierwsze, budowa fundamentów jednolitego rynku – polityka spójności, strategie lizbońskie – i ich stopniowe dostosowywanie do wymagań kontekstu. Po drugie, wdrażanie Strategii Spójności Społecznej, które przedstawiają standardy tworzenia państwa, mechanizmy koordynacji indywidualnych i zbiorowych działań obywateli, funkcjonowanie instytucji politycznych, organizacji ponadnarodowych itp. Usystematyzowano główne stanowiska, według których formułowana jest treść konstruktów spójności społecznej; Opisano wskaźniki stanu (nie)dobrobytu społeczeństwa oraz wskaźniki spójności społecznej (więzi społeczne, poczucie przynależności i wspólnych wartości w społecznościach, współpraca zbiorowa). Uzasadniono, że w dyskursie politycznym spójność społeczna jest przedstawiana jako odzwierciedlenie stanu społeczeństwa i idealna forma relacji społecznych, służąca dobru wspólnemu.

Słowa kluczowe: dyskurs polityczny, spójność społeczna, polityka spójności, strategie spójności społecznej.

THE ISSUE OF EUROPEAN COHESION: POLITICAL DISCOURSE

Nataliia Dovgan

DSc in Psychological Sciences,

Head of the Laboratory of Psychology of Political-Legal Relations

Institute of Social and Political Psychology

National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-6150-5211

1511ndovgan@gmail.com

Abstract. The article examines ways of uniting the European states. First, foundations of the unified market were examined – cohesion policy, Lisbon strategies – and their gradual adaptation to contextual requirements. Secondly, the implementation of strategies for Social Cohesion were discussed, which present the standards of state development, mechanisms coordinating citizens' individual and collective actions, functioning of political institutions, transnational organizations, etc. The main ideas to formulate the content of social cohesion are systematized; indicators describing (un) well-being of society and social cohesion (social ties, sense of belonging and values shared by communities, collective cooperation) are presented. The article substantiates that social cohesion is understood in a political discourse as a reflection of society and an ideal form of social relations for the common good.

Key words: political discourse, social cohesion, cohesion policy, strategies for social cohesion.

ПИТАННЯ ЗГУРТОВАНOSTІ ЄВРОПИ: ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Наталія Довгань

доктор психологічних наук,

завідувачка лабораторії психології політико-правових відносин

Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України

(Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-6150-5211

1511ndovgan@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються шляхи згуртування держав Європи. По-перше, конструювання основ єдиного ринку – політики згуртованості, Лісабонських стратегій – та їх поступове приведення у відповідність контекстуальним вимогам. По-друге, впровадження Стратегій соціальної згуртованості, в яких представлено стандарти державотворення, механізми координації індивідуальних та колективних дій громадян, функціонування політичних інституцій, транснаціональних організацій тощо. Систематизовано основні позиції, згідно яких формулюється змістовність конструкту соціальної згуртованості; описано показники стану (не) благополуччя суспільства та показники згуртованості суспільства (соціальні зв'язки, почуття причетності та спільні цінності у громадах,

колективна співпраця). Обґрунтовується, що у політичному дискурсі соціальна згуртованість презентується як віддзеркалення стану суспільства та ідеальна форма суспільних відносин, яка працює на загальне благо.

Ключові слова: політичний дискурс, соціальна згуртованість, політика згуртованості, стратегії соціальної згуртованості.

Вступ. Існуючі загрози національній безпеці України активізували питання трансформації як політичних інститутів так і інститутів громадянського суспільства, громадських організацій. Зростання нестабільності, конфліктного потенціалу та військова агресія утворили загрозу національним інтересам та реалізації стратегії розвитку країни. Така динамічність процесів у політико-правовій сфері, що характеризується своєю неоднозначністю, передусім, створює й нові тиски на громадян та ставить під сумнів утримання / перебування їх у соціальній стабільності. Саме тому, вибудовування психологічної платформи, укріплення існуючих соціально-психологічних зв'язків у часі геополітичної нестабільності є необхідним для *соціальної згуртованості* країни. У той же час, досягнення цієї мети не можливо без розуміння шляхів гуртування, які проходили держави Європи.

Основна частина. *Соціальна згуртованість* (далі СЗ) є керівною ідеєю політики Європи, стратегії реалізації якої вибудовуються на основі зв'язків громадян із суспільством, єднання соціальних цілей і цінностей. Саме тому розгортаючи питання СЗ громадян України в часи війни важливо пригадати, що у *політичному дискурсі* нашої держави вже впроваджувалася ідея гуртування суспільства. Так, відповідно до діючої *концепції СЗ* у європейському просторі розроблялися та затверджувалися Кабінетом Міністрів України основні планувальні документи координації політики у різних сферах: Державні стратегії регіонального розвитку України на довгостроковий період (на періоди 2006–2015 рр., 2015–2020 рр., 2021–2027 рр.). У Стратегіях генеральний вектор сталого розвитку вибудовувався, з одного боку, відповідно до територіальних й національних особливостей України, актуальних викликів, що поставали й суттєво впливали на ситуацію в регіонах; з іншого боку, в межах *політики згуртованості* Європи. Звернемо увагу, що *політика згуртованості* – це Регіональна політика Європейського Союзу, спрямована на покращення економічного добробуту регіонів Європейського Союзу та уникнення соціальних диспропорцій. З огляду на це, для розуміння соціально-політичних засад Стратегій регіонального розвитку України й вибудовування психологічної платформи гуртування суспільства *метою* нашого дослідження є – систематизація політичного дискурсу з питання СЗ.

Завдання дослідження: аналіз впровадження конструкту СЗ у політику держав і транснаціональних організацій сучасної Європи.

Матеріал і методи досліджень. Вивчення проблематики гуртування суспільства здійснено на основі вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо форм суспільних відносин, які працюють на загальне благо та аналізу нормативних документів й академічних наукових текстів щодо вимірів соціальної згуртованості і стратегій розвитку держав Європи.

Результати та їх обговорення. Озираючись на політичні витoki концепції згуртованості зауважимо, що з 1950-х років ХХ ст. – часів утворення Європейського Союзу (далі ЄС) – *політика згуртованості* розгорталася як ключова інвестиційна політика, спрямована на зменшення економічної та соціальної нерівності між регіонами: забезпечення рівних можливостей щодо отримання освіти і роботи, економічного розвитку і зростання, підтримання здорового та сталого довкілля тощо. Першою спробою документального оформлення *політики згуртованості* стало проголошення у Римському договорі (1957 р.) акторами-підписантами про значущість гармонійного розвитку держав Європи шляхом єдності економік і зменшення відмінностей між регіонами. *Політика згуртованості* в Європейському економічному співтоваристві впроваджувалася для компенсації регіональних соціально-економічних диспропорцій та згуртування держав. Однак, ідея не мала успіху, як політично суперечлива та надто амбітна, її розгортання було тимчасово зупинене (у 60–70-х роках питання згуртованості не піднімалося у політичних колах) (Brunazzo Marco, 2016: 17–35).

1988 рік ознаменувався «початком» активного гуртування Європи та розширенням економічного формату співтовариства політичним виміром. Реформування регіональних політик вплинуло й на впровадження ідеї *згуртованості*, яка тепер використовувалася у якості інструменту розвитку, зменшення територіальної нерівності й залучення субнаціональних інституцій до процесів прийняття та реалізації політичних рішень. Пізніше, у 1993 р. у Маастрихтському договорі про утворення агрегованого мегаактору – ЄС, вперше було проголошено головну політичну мету організації: *економічна і соціальна згуртованість* Європи. Набуття чинності цієї угоди активізувало побудову Економічного та валютного союзу (ЄВС) та виведення на перший план *політики згуртованості*, спрямованої на реструктуризацію економік окремих країн і регіонів, підвищення якості життя громадян, забезпечення добробуту, рівних можливостей, свободи волевиявлення, правової захищеності. Вирішенню задачі розгортання *політики згуртованості* й керування коштами від імені національних і регіональних органів влади в ЄС сприяв Європейський інвестиційний фонд (є частиною групи Європейського інвестиційного банку (ЄІБ)). Як показує проведений аналіз основоположних політичних документів (які будуть розглядатися нижче), *політика згуртованості* вибудовувалася на економічній основі й спрямовувалася на реструктуризацію економіки слабозрозвинутих регіонів. Це говорить про те, що з часів формування ЄС, фінансові інвестиції впливали на політичне функціонування держав-членів, їх економічний стан, компетенції тощо. Тобто *політика згуртованості розгорталася, перш за все, в економічному аспекті, через який опосередковувала політичне функціонування країн-членів Європейського Союзу* (Brunazzo Marco, 2016: 17–35; Тарасевич, 2015; Treaty on European... 1991).

На тлі різкого зростання економіки Сполучених Штатів Америки, для вибудовування в Європі динамічної економіки, заснованої на знаннях, у березні 2000 р. главами держав і урядів 15 країн ЄС на саміті Європейської ради (у Lisbon European council) було прийнято Лісабонську стратегію розвитку (фаза I – 2000–2005 рр.). Наголошувалося на тому, що Європа повинна зазнати сталого економічного зростання та досягти вищого рівню *соціальної згуртованості* (в економічній сфері), знайти ефективні форми

управління, що вибудовуються на активній громадянській позиції та використанні передового досвіду. На засіданні було сформульовано 100 стратегічних цілей і затверджено нову *мету* ЄС: стати «найбільш конкурентоспроможною та динамічною у світі економікою, заснованою на знаннях, здатною до сталого економічного розвитку з більшою кількістю кращих робочих місць і більшою *соціальною згуртованістю*». У той же час, у рамках Лісабонської стратегії 2000 не була конкретизована роль *політики згуртованості* щодо реалізації поставлених цілей (за висновком Європейської Ради цілі не були досягнуті). Незважаючи на те, що Лісабонську стратегію не було повністю реалізовано, вона сприяла переосмисленню *політики згуртованості* (Brunazzo Marco, 2016: 17–35; Lisbon European... 2000).

Вже через п'ять років програму дій 2000 р було переглянуто й прийнято Лісабонську стратегію II (у 2005 р.), у якій пропонувалося посилювати глобалізацію та технологічні зміни у відповідь на контекстуальні виклики європейської економіки. У Стратегії II *політика згуртованості*, з одного боку, використовувалася у якості засобу досягнення Лісабонських цілей. З іншого, як механізм цільових інвестицій Структурних фондів та Фонду згуртованості. (Brunazzo Marco, 2016: 17–35).

Стратегія розвитку «Європа 2020» стала продовженням Лісабонських програм. У той же час, незважаючи на те, що акценти політики ЄС змінювалися, загальна мета залишалася стабільною – досягнення *соціальної згуртованості* Європи. У документі економічна, соціальна та територіальна єдність залишилися в фокусі уваги, підкреслювалася значущість *політики згуртованості* для зростання благополуччя в державах і регіонах. Звернемо увагу на те, що корегування шляхів розвитку Європи (у 2000–2020 р.р.), приведення у відповідність до контекстуальних вимог принципів і процедур, повноважень і способів досягнення економічних і соціальних цілей змістовно наблизило основи єдиного ринку – *політику згуртованості* і *Лісабонські стратегії*.

У 2021 році в Брюсселі було прийнято законотвірчий пакет *політики згуртованості* ЄС на 2021–2027 рр. У порівнянні із Стратегіями, згідно яких розгорталосся політичне життя ЄС до 2020 року, у документі у фокус уваги потрапили питання економічної, соціальної та територіальної конвергенції; посилення конкурентоспроможності у різних сферах, дослідженнях та інноваціях; цифрового переходу; допомоги по боротьбі із безробіттям і бідністю; реалізації цілей Європейського зеленого курсу; потенціалу культури і туризму держав ЄС; просуванні Європейської бази соціальних прав тощо.

Одночасно із формулюванням першої Лісабонської стратегії розвитку, у травні 2000 р. Європейський комітет соціальної згуртованості (European committee for social cohesion – CDCS) Ради Європи (Council of Europe) схвалив першу *Стратегію соціальної згуртованості* й використав у плануванні роботи в соціальній сфері основні положення політичної концепції (СЗ). У документі було представлено стандарти державотворення, механізми координації індивідуальних та колективних дій громадян, функціонування політичних інституцій, транснаціональних організацій (які виступають замовниками конструкту СЗ – соціальної детермінанти життя суспільства). У подальшому, Стратегія СЗ системно переглядалася (у 2004 р., 2010 р. тощо). Це пояснюється тим, що у мінливих обставинах підходи, прийняті до реалізації політичними акторами, з часом, втрачали актуальність й потребували коригування основних положень.

Узагальнюючи теоретичний огляд використання в політичній площині Європи конструкту СЗ спробуємо систематизувати *основні позиції*, згідно яких формувалася його змістовність, показники стану (*не*) *благополуччя* суспільства й *компоненти* на основі яких вибудовується згуртованість.

Отже, за визначенням Ради Європи, соціальна згуртованість суспільства вказує на спрямованість держав на мінімізацію соціальної нерівності та забезпечення благополуччя громадян. Висновок робиться на основі вивчення таких позицій, як:

- реалізація прав і можливостей громадян;
- розвиток суспільства заради майбутнього наступних поколінь;
- відповідальність громадян за розвиток суспільства;
- демократична політична система (колективне прийняття рішень з рівним впливом учасників на результат);
- розкриття державою виробничого потенціалу й економічного розвитку (Luca Vaccelli, 1994).

Для оцінювання *благополуччя* суспільного життя використовуються наступні індикатори:

- реалізація прав й рівних можливостей, якими користуються громадяни;
- повага до людей (визнання права на автономне життя, самовираз тощо);
- можливості вибирати, управляти власним життям (особистісний і професійний розвиток, самореалізація, утворення сім'ї тощо);

– можливість приймати участь у демократичних процесах.

Згідно концепції Ради Європи *соціальна згуртованість* вибудовується у трьох сферах:

- *якість життя* (справедливість, гідність, автономія, самореалізація);
- *соціальна сфера* (вільна взаємодія, реалізація можливостей тощо);
- *психологічна сфера* (психологічна захищеність, ціннісна, емоційна, когнітивна підтримка, демократична взаємодія тощо).

Згідно проведених у різних країнах міжурядовими комітетами Ради Європи досліджень СЗ складається із трьох базових *компонентів*.

По-перше, *соціальні зв'язки* (важливо враховувати, що детермінантами СЗ не вважаються форми зв'язків, їх типи та контекстуальні впливи (наприклад, історичні процеси, що розгортаються і опосередковують соціокультурну взаємодію у суспільстві).

По-друге, *почуття причетності* та *спільні цінності* у громадах (індикаторами компоненту є (1) рівні можливості, (2) державні інституції, у роботі яких враховуються прийняті у суспільстві цінності, (3) довіра у взаємодіях, (4) залученість громадян до вирішення загальних викликів, їх причетність до певних громад, спільнот).

По-третє, *колективна співпраця*. Індикатором функціональності компоненту є готовність громадян певного регіону, країни працювати разом, нести колективну відповідальність щодо результатів дій (Concerted development... 2005; Dahrendorf, 1996; Jenson, 1998; Ritzen [et al.], 2000).

Отже, СЗ може бути метою політичних стратегій та віддзеркаленням стану суспільства. За причиною того, що не існує єдиного, прийнятого всіма державами визначення феномену, у сучасному науковому і політичному просторі для констатації СЗ, окрім перелічених показників благополуччя, проявлених компонентів, враховується історичний контекст, варіативність шляхів формування суспільства та політика його розвитку.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу впровадження СЗ у політику окремих держав і транснаціональних організацій зазначимо, що, у *політичному дискурсі згуртованість суспільства є ідеальною формою суспільних відносин, яка працює на загальне благо*. У той же час, у складних контекстуальних умовах, особливо у воєнний період, важливо своєчасне прийняття політичних рішень, які сприятимуть об'єднанню людей.

На цьому тлі для отримання відповіді на питання *щодо знаходження психологічної платформи, яка допоможе в укріпленні існуючих соціально-психологічних зв'язків у часи геополітичної нестабільності й сприятиме формуванню згуртованості громадян України* необхідно фундаментальне дослідження наступних аспектів:

– стан соціальної системи (довоєний, воєний): суспільних відносин у «громадянському суспільстві» (чи спрямовані вони на забезпечення легітимних прав і інтересів усіх суб'єктів і інститутів громадянського суспільства), актуальних потреб громадян – культурних / етнічних, територіальних тощо;

– показників, які опосередковують норми і настанови дієві у суспільстві й визначають стратегії досягнення соціальної згуртованості: історичного досвіду взаємодії геополітичних гравців, актуального контексту міжнародних відносин, контекстуальних умов. Проведення дослідження буде інформативно ще й тому, що кожне покоління заново шукає керівану рівновагу сил й вибудовує згуртованість на основах, які відповідають вимогам часу. Вивчення представлених аспектів *соціальної і психологічної* сфер й вбачається перспективами подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Тарасевич В. М. Про державно-капіталістичну обумовленість інноваційного розвитку національної економіки. Економіка України. 2015. № 11. С. 16–31. // http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_11_3
2. Brunazzo Marco (2016). The history and evolution of Cohesion policy. In book: Handbook on Cohesion Policy in the EU. Edited by Simona Piattoni, University of Strathclyde, UK, pp. 17–35.
3. Concerted development of social cohesion indicators. Method o logical guide. (2005). Council of Europe, Belgium. https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/indicators_en.asp
4. Dahrendorf, R. (1996). «Economic opportunity, civil society and political liberty», Development and Change, Vol. 27, № 2.
5. Elias, N. (1991). The society of individuals, Blackwell Publishers. 264 p.
6. Jenson, J. (1998). Mapping social cohesion: the state of Canadian research, Ottawa, CPRN Study № F /03. Canadian Policy Research Networks Inc., 1998 // http://www.cccg.umontreal.ca/pdf/cprn/cprn_f03.pdf
7. Luca Baccelli (1994). La cittadinanza : appartenenza, identità, diritti . Roma ; Bari : Laterza. 347 p.
8. Lisbon European council 23 and 24 march 2000. P. 2. Presidency conclusions. // https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
9. Ritzen, J., Easterly, W. and Woolcock, M. (2000). On «good» politicians and «bad» policies: social cohesion, institutions and growth. // https://www.researchgate.net/publication/23722390_Ongoodpoliticians_andbadpolicies_-_social_cohesion_institutions_and_growth
10. Treaty on European Union (Maastricht, 7 February 1992). Official Journal of the European Communities (OJEC). 29.07.1992, № C 191/1. // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=NL>

References:

1. Tarasevich V. M. O gosudarstvenno-kapitalisticheskoy obuslovlennosti innovatsionnogo razvitiya natsional'noy ekonomiki [On the state-capitalist conditioning of the innovative development of the national economy]. Ekonomika Ukrainy 2015. № 11. S. 16–31. // http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_11_3
2. Brunazzo Marco (2016). The history and evolution of Cohesion policy. In book: Handbook on Cohesion Policy in the EU. Edited by Simona Piattoni, University of Strathclyde, UK, pp. 17–35.
3. Concerted development of social cohesion indicators. Method o logical guide. (2005). Council of Europe, Belgium. https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/indicators_en.asp
4. Dahrendorf, R. (1996). «Economic opportunity, civil society and political liberty», Development and Change, Vol. 27, № 2.
5. Elias, N. (1991). The society of individuals, Blackwell Publishers. 264 p.
6. Jenson, J. (1998). Mapping social cohesion: the state of Canadian research, Ottawa, CPRN Study № F /03. Canadian Policy Research Networks Inc., 1998 // http://www.cccg.umontreal.ca/pdf/cprn/cprn_f03.pdf
7. Luca Baccelli (1994). La cittadinanza : appartenenza, identità, diritti . Roma ; Bari : Laterza. 347 p.
8. Lisbon European council 23 and 24 march 2000. P. 2. Presidency conclusions. // https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
9. Ritzen, J., Easterly, W. and Woolcock, M. (2000). On «good» politicians and «bad» policies: social cohesion, institutions and growth. // https://www.researchgate.net/publication/23722390_Ongoodpoliticians_andbadpolicies_-_social_cohesion_institutions_and_growth
10. Treaty on European Union (Maastricht, 7 February 1992). Official Journal of the European Communities (OJEC). 29.07.1992, № C 191/1. // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=NL>